

a forradalom és művészet viszonyát taglalja; a *Rechenschaft* ('Számadás' 1923) és *Über neue Theaterkunst* ('Új színházművészetéről' 1924) a művész és művészet kérdésével foglalkozik, és az F. T. Marinetti (1925), ahol Kassák (ritka eset!) definiálja az általa oly sokszor használt 'kollektív individuum' fogalmát. Sokszor tehát a tanulmány címe nem sokat mond, hiszen pl. az *F. T. Marinetti* cikk nem azonos (és ezért nem helyettesíthető) a későbbi futurizmus, ill. Marinetti-cikkkel (*Marinetti az akadémián*, 1931; *A 30 éves futurizmus*, 1939). Ezenkívül hiányolni lehet, hogy a „Munkában” megjelent cikkek közül is nagyon keveset vettek fel a kötetekbe. A tendencia e mögött, úgy tűnik, nyilvánvaló. Csakhogy ne felejtsek el, Kassákkal lehet, sőt, kell vitatkoznunk. Nem fogadható el az a törekvés, amely egy sor lényeges dokumentumot figyelmen kívül hagyva igyekszik Kassák portréját megrajzolni. Kassákot hibáival együtt (legyenek azok bármekkora) kell értékelnünk, és nem szabad (egy talán szívesebben látott) 'problémátlan', 'realista' Kassák-képet rajzolnunk. A szerkesztő dicséretére legyen mondva azonban, hogy a képzőművészeti cikkek válogatása során jobban igyekezett az imént említett 'Kassák-korrekción' elkerülni. Bár azt is meg kell jegyezni, hogy a képzőművészeti

írások esetében könnyebb dolga volt. Ezenkívül a válogatott anyag rendszerezése is szerencsésebb ebben a kötetben, hiszen az egyes cikkek elsősorban a kronológia szerint következnek, így lényegében elkerülhetővé vált a közvetlen ismétlődés, mint ami pl. a *Csavargók, alkotók* kötetben sajnos gyakori (Ady-, József Attila-, Szabó Dezső-cikkek stb.). Sajnálhatjuk, hogy Kassák színházkritikáit (az *Éljünk a mi időnkben* c. kötetben megjelent egyetlen, bár nagyon jelentős cikk, *Az új színházművészetért* kivételével) egyik kötet sem vállalja fel. Ez a szín mindenképpen hiányzik az egyébként mindenre (fényképezés, építészet, festészet, szobrászat, film, könyvművészet, reklám, pedagógia) kiterjedő válogatásból.

Kisebb szerkesztési hibái ellenére is jelentős munkákkal gazdagodtunk, nem azért, mintha Kassák „kritikai értékrendje” „még tévedéseiben is rokonszenvesebb” volna, mint a „mindenkiről örökérvényűen és impresszionisztikusan szépet fogalmazók lefelé nivelláló panteonja” (Agárdi Péter), hanem mert ez a válogatás az igényt feltétlen felkelti bennünk, hogy Kassákot, a „kegyetlenül megformált embert” helyesen megismerjük.

Ónodi László

DIENES LÁSZLÓ ÉS GAÁL GÁBOR ÍRASAI, TANULMÁNYOK A KORUNKRÓL

Dienes László: Sejtelve egy földindulásnak. Kritikai írások 1921–1931. Válogatta, sajtó alá rendezte és jegyzetekkel ellátta Sugár Erzsébet. Bukarest, 1977. Kritérium K. 399 l.; Gaál Gábor: Vidéki történet. Cikkek 1926–1928. Válogatta, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta Tóth Sándor. Bukarest, 1977. Kritérium K. 924 l.; 50 éves a Korunk. Az 1976. május 20–21-i emlékülés alapján sajtó alá rendezte Kabdebó Lóránt. Az MTA Irodalomtudományi Intézete, a Petőfi Irodalmi Múzeum és a Népművelési és Propaganda Iroda kiadványa. Bp. 1979. 374 l.

Tudata egy földindulásnak

Felfedezés ez a Dienes László 1921 és 1931 közötti tíz esztendőjéről számot adó kötet. Van okunk hahozni, hogy minek nevezzük Dienes. Kritikusnak, publicistának, kultúrfilozófusnak, történésznek, esztétának, művészet- és közönségszervezőnek, pedagógusnak? Melyiknek inkább? Vagy mindegyiknek egyaránt? De az elnevezésen túl és nem csak a sokoldalúság miatt: szinte imponál mindaz, amire vállalkozik. A húszas évek Magyarországnak, Erdélyének légkörében nem kevesebbre tör, mint korszerű, progresszív világnézeti töltésű közírásra, maximalista igényállítással, személyes kétségeinek leplezetlen közönség

elő társával, a kor nagy kérdéseivel szembenező eleganciájával.

Esélyei nem ígérnek sokat. A húszas évek Európa-szerte termelnek ki számos ígéretes, látzólag vagy valóban előremutató művészeti irányzatot, hazai megfelelőik alig vannak. Nem segíti, sőt, néhol korlátozza Dienes az évtized általános légköre, mely elsősorban a *filozófiai közgondolkodásban* csapódik le. E spenglerizáló, racionalizmust irracionálizmussal sok ponton elégyíteni kívánó gondolkodás önmagában is sok kérdést vet fel. Azt, hogy ennek a gondolkodásnak sok eleme kompromittálta magát a fasiszmus gondolati halálgyárában, Dienes sem tudhatta. Valóban úgy tűnik: — s a marxista eszmetörténetet ez is távol-

tarthatja a kor feldolgozásától – épp a közgondolkodás régióinak egykor annyjakat alapvetően foglalkoztató kérdéseit nem aktuálisak már, elavultságuk mellett színvonalatlanok is. Dienes maga mondja: „Soha ennyi emésztetlen fogalom nem forgott közszájon, mint manapság. Úgy néz ki a dolog, mintha az európai emberiség szellemi anyagcseréjében zavarok állottak volna be... ez hiányzik ma a legjobban: a lélek mélyéről fakadó meggyőződés, amely előírja, hogy mit cselekedjünk.” (230) Látni fogjuk, Dienes maga is gyakran él a racionális és irracionális jelenségek megkülönböztetésével, s meghatározott érvényességi kört jelöl meg az irracionális számára. Mégis látja: „Errre a kritikára (az irracionális megismerésmódot kritikájára – K. E.) igen nagy szükség van, s nagy szükség volna különösen a laikus közönség körében, ahol a szükséges kritikai ellenőrzés hiánya miatt az antiintellektualista mozgalom nagyon sok ferde kinövését tapasztalhatjuk. Vannak ma bőven »filozófáló laikusok«, akiknek semmi sem igaz, ha nem homályos, akik idioszinkráziával viseltetnek minden értelmes mondat iránt.” (172).

Dienes ebben az évtizedben körülhatárolt kultúrfilozófiai keretben gondolkodik. A húszas évek alapvető meghatározójának a *világnézeti válság*ot tartja. Nagyvonalú összehasonlító vagy lineárisan végigvezetett tömör elemzésekben vet össze korokat. Mestere a „szimptomatikának”; önmagára is érvényes, amit a következőkben szintén épp mint „tünetet” elemez: „A mai történet mindenben szimbólumot keres; szimbólumát, jelét egy... szellemiségnek, amely minden alkotás mögött van. A mai történetíró olyan, mint a fiziognómus: a kultúra termékei, az államforma, a társas élet szabályai, a jog, a tudomány stb. számára ugyanazok, mint egy ember arcvonásai, szeme kifejezése, gesztusai, tartása.” (139.) Talán legnyilvánvalóbban a filmről szóló, különböző keltezésű és vetületű írásai mutathatják be *szimptomatizáló* képességét. Nehéz meghatározni, milyen indítatásokat használt fel e képesség kimunkálásához. Csak itt-ott, ritkán villan fel egy-egy konkrét név: Kraus, felismerhető utalások formájában a fiatal Lukács (főleg *A regény elmélete*), Spengler. Persze *Új Pantheon felé* című írásában (1926), amelyben Ligeti Pál egy művével foglalkozik, Spengler-kritikáját is olvashatjuk. Teljesen sajátjává tette a hatásokat, a saját nyelvén saját koncepciójába ágyazva jelennek meg fő megállapításai. Nem vonható kétségbe, hogy Dienes a húszas években világnézeti válságban van (a „világnézet”-et most is abban a hihetetlenül

széles értelemben használva, ahogyan ez éppen ebben a korszakban Dienes jellemzője is). E válság teljes interpretációját, éppen a húszas évek jelzett szellemi távolsága miatt, nem könnyű ma elvégezni. E válságot azért mégsem célszerű partalanul érteni. Dienes nem távolodik el a marxizmustól, legfeljebb – éppen, mint azokban az években annyian – ki akarja egészíteni azt, minden erőfeszítése a progresszív társadalmi cselekvésre irányul. Az ő többes szám első személyű kijelentéseiben, amelyek az általános világnézeti válságra vonatkoznak, nem kevés a didaktika vagy a „szervezés” mozzanata: ezen az alapon próbál közelíteni feltételezett olvasóközönségéhez, „konszenzust” teremteni vele. S hogy ez nem egészen sikertelen, mutatja, hogy a *Korunk* mégis gyökeret tudott verni az irányzata szempontjából rendkívül nehéz körülmények között. Azok a pontok egyébként, amelyeket saját nyelvére kristályosított terminológiájában visszatérően említ, nem egy esetben a világháború előtti történelmi materializmus által elhanyagolt kérdések közé tartoztak.

Kultúra és civilizáció ellentéte, racionalitás és irracionális megkülönböztetése, egy bizonyos középkor-értelmezés, a modern képzőművészeti irányok összefüggő kultúrfilozófiai szimptomatizálásaként való felfogása, a XIX. század „elmulasztott feladatai”-nak feleltetése adják gondolatmenetei gerincét, amelyekkel az egyes jelenségekhez közelít. E gondolati elemek a húszas évek valódi, utcán heverő gondolati közhelyei voltak, amelyek bizonyos mértékig *mindenkire* egyformán hatottak. Dienesnek sikerült egységes, rendkívüli dimenziójú gondolati és gyakorlati szervezőmunka alapjává tennie ezeket a gondolatokat. Hogy milyen lehetőségek rejthetnek ebben az anyagban, mutatja, hogy Dienes néhány ponton rendkívüli közelségbe jut a koncepcióhoz, amely azután a *felvilágosodás dialektikája* címszó alatt Adorno és Horkheimer nevéhez fűződően futott be emlékezetes filozófiai pályafutást. Dienes válsága a kevesek közé tartozott, amelyek mind társalmilag, mind pedig a *Korunk* létrehozásával azon évtizedek mértékével mérve rendkívül termékenynek bizonyultak. Megdöbbenő olvasni Kovács János magas színvonalú „Bevezetés”-ében, hogy az 1925-ös *Művészet és világnézet* (amelynek anyaga e kötetben helyet kapott) „a két világháború közti romániai magyar irodalom egyetlen avantgarde szellemű tanulmánykötete” (19). Így látta ezt az akkori Fábry Zoltán is, aki a húszas évek Dienesének talán legnagyobb világnézeti-kulturális érdemét azonnal ki tudta mondani:

„A talajtalanság dacára, mégis kell hogy legyenek (jövővel korrespondáló mai, világnézetes művészet képviselői – K. E.), hogy legalább álmokként mutassák, ami máshol valóság: az utakat, a jövő lehetőségeket. Dienes László kalauzkönyve is ezt a célt szolgálja . . .” (20)

Az egyes művekhez, művészekhez való viszonyát elvi-elméleti koncepciója határozza meg. Sohasem kerüli el figyelmét az egyes mű, mégis igazán arra érzékeny, hogy a mű mögött álló gesztust világnézeti alapjaira vezesse vissza. Értékelését is ez szabja meg. Az őt foglalkoztató kultúrfilozofikus gondolatok néhol annyira erősek, hogy szinte belelátja őket az elemzendő műbe (talán legláthatóbb példája ennek Babits *Kártyavárjáról* írt kritikája, melyet „a kultúra és civilizáció manapság fájdalmassá kiélesedett problémája” megnyilvánulásának tekint).

Azzal, hogy hű maradt magas igényeihez, talán eltávolodott a napi irodalmi élettől. Légüres térébe került talán, de elkerülte a húszas évek magyar irodalmiságának visszaprovinciálizálódását is. A tény azonban, hogy a *Korunk* a szinte hihetetlenül nehéz viszonyok között lábra tudott állni, mutatja: erőfeszítései nem voltak hiábavalók.

Gaál Gábor népszerű kiadásához

„Négy évtized két éve” – Tóth Sándor bevezetőjének címe megnevezi a népszerű és színvonalas Téka-sorozat *Gaál Gábor*-kötetének elvét: publicisztikai művének 1926 és 1928 közötti korszakából válogat tematikus csoportosításban. „Mind Gaál Gábor egyéni fejlődésének, élete, sorsa alakulásának, mind két világháború közötti szellemi életünk történetének kulcsfontosságú mozzanatai sűrűsödnek itt – és szövődnek egymással is szétválaszthatatlanul egybe – mindössze két-három évben” – olvassuk a válogatás szempontjának megvilágítását.

A „Bevezető” gondosan kelti életre az akkori Gaált, mindenekelőtt levelezésére támaszkodva. Tanulságos s egyben a kor egyik kulcskérdése ez, amit Tóth Sándor az erdélyi irodalom anyagi-materiális hátterét, nevezetesen Bánffy Miklós mecénás-szerepét, illetőleg Hatvany nagy összegű donációját illetően vet fel. Aligha lehet ugyanis a két világháború közötti irodalmat anélkül szemlélni, hogy ne vizsgáljunk ennek az 1914 előtti korszaktól nemcsak lehetőségeiben eltérő, de más struktúrájú irodalmi szerveződését is. Arra, hogy ekkor egy függetlenebb lapkészítés lehetőségei

mennyire összezsugorodtak, maga a *Korunk* is jó példát szolgáltat. Tóth Sándor a kiválasztott évek egyik sajátosságaként a húszas évek második felében végbemenő konszolidáció folyamatát jelöli meg, mely meghatározónak bizonyult Gaál és a *Korunk* további útját illetően.

A *Helikon* állásfoglalását így jellemzi: „. . . a konszolidációt rugalmasan, sajátosan liberális módon értelmezte. E rugalmas értelmezésnek szilárd sarkköve volt a szellemi baloldal kitudása a nemzeti művelődésből.” Megkockáztatjuk a feltevést, hogy ennek árát leginkább éppen a *Helikon* gárdája adta meg. Önmagát olyan koordináták közé szorította, melyek a máig addig is sokat ígérő életművek kibontakozását csak egy bizonyos határig segítették elő. Vesztes volt ebben Gaál (és Dienes) is, európai szintű, elméleti igényű tevékenységük így nem tudta az irodalmat közvetlenül sarkallni, nagyobb erőfeszítésekre ösztönözní. S ebből következően veszített ezzel a kor erdélyi művelődése is, mindenekelőtt azért, mert egy lehetséges, talán egyetemességet ígérő szintézis megvalósulatlan maradt.

Gaál írásait, melyek az eddigi válogatásokban már napvilágot láttak, Tóth Sándor szerkesztése jól elkülöníthető tematikus csoportokba rendezi. Nem nehéz megjósolnunk, hogy a *Vidéki történet*nek része lesz Gaál írásainak, gondolatainak még szélesebb körű ismerteté válásában.

Számvetés a Korunkkal

Az 1976-os *Korunk*-emlékülés előadásainak gyűjteményét a *Korunk* indulásának 50. évfordulója hívta életre. Itt a kerek évforduló nem külsődleges érdeklődést irányított ez erdélyi folyóirat feldolgozására, de egyesítette az évfordulótól független munka jelenlegi eredményeit. Huszonhét előadás, referátum található a kötetben, és e szám még korántsem a *Korunk*-kutatás lehetséges útjainak felső határa.

Az előadások közül vannak összefoglaló, értékelő jellegűek (Czine Mihály, E. Fehér Pál, Hajdú Ráfi), a *Korunk* és egyes alkotók viszonyát feltáróak (Csaplár Ferenc, Grezsa Ferenc, E. Nagy Sándor, Tasi József), s a lap és az egyes nagy kérdéskörök kapcsolatával foglalkozóak. Az évforduló szerencsésen foglalta össze azt a mindenekelőtt *anyagfeltáró* munkát, amelynek immár kézzelfogható, szilárd kiindulási alapot biztosító bázisán a későbbi kutatás fejlődhet. A tárgyalásra kerülő kérdések ugyanis bőségesen dokumentáltan kerülnek az olvasó elé; az interpretációs elté-

rések ellenére, amelyre a *Korunk* szín- és árnyalatgazdagsága elégséges alapot is ad, egyértelmű képet adnak a folyóiratról. A marxista irodalomszemlélet kezdetei (Illés László), nemzetiségi és kelet-európai motívumok (Kemény G. Gábor), szomszéd népek irodalma (Fried István), román irodalom (Belia György), Szovjetunió (Botka Ferenc), pedagógiai törekvések (Földes Éva), Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma (Tolnai Gábor), Veres Péter (Bata Imre), nemzetiségi kérdés (Csatári Dániel), Csehszlovákia (Sándor László), képzőművészet (Vadas József) – mind olyan fogalmak, témák, amelyek megjelenését, értékelését a *Korunk*-ban az egyes előadások feltárják.

Egy emlékülésnek nem lebecsülendő, nem is elhanyagolható feladata ez. Az *anyaggazdagság* azonban nem egyedüli erőnye a kiadványnak. Huszár Tibor kormonográfia-számba menő írásával már bizonyos általános, rendszerező szempontokat is kívánt érvényesíteni. Előadásában sok a kevésbé ismert (vagy nem közismert) dokumentum. A *Korunk* becsatlakoztatása a két világháború közötti magyar politika és kultúra terrénumába valóban a kismonográfia dimenzióit követelte meg. Nagy teret szentel Huszár a népi mozgalom történetének, ebben az irányban írása nélkül szinte önállósul is a *Korunk*-tól. Az élvezetes és nagyigényű tanulmány felvet azonban egy problémát, melynek jelentősége túlemelkedik konkrét összefüggésén. Huszár egy helyen Gaál törekvéseiben, hogy 32 után is ragaszkodik „az irodalmi folyamatok ideológiai tételeződések megítéléséhez”, a szektáság meg nem haladott maradványát látja. (146.) Nem akarom állítani, hogy a *Korunk*, vagy akár maga Gaál mentes volt a szektás vonásoktól. De a fenti érv nem feltétlenül igazolja ezt, hiszen a kor egyik nagy felfedezése, ami – teljesen érthető módon – a marxista gondolkodásban még erősebben jelentkezett, az ideologikus szférájának a művészetre való kiterjesztése volt. Gaál – s ez magyarázható a magyar századelő progresszív hagyományaihoz való kötődésével is – a húszas évek egész folyamán közép-

ponti jelleggel él a „világnézet” fogalmával összes írásában. Dienes pedig olyan szoros korrelációba helyezi a művészetet és a világnézetet, hogy ezek nála már-már – *azonosak*. Azaz: attól még lehetett szektás ebben az időben Gaál, mert ezen az állásponton állt, de lehetett éppúgy népfrontos is. Nem szeretnék erre az ellenvetésre túlzott hangsúlyt fektetni. Általános érdekűnek tűnik mégis abból a szempontból, hogy különbséget tegyünk a szektáságra jellemző, kirekesztő szándékú tétel és az irodalom nélkülözhetetlen ideologikumának megállapítása között.

A *Korunk* jelentőségének, missziójának sajátosan erdélyi gyökereiről Lackó Miklós és Pomogáts Béla előadása mondta a legtöbbet. Sok kérdésben egymással egybehangzón mutatták ki azokat az időleges *előnyöket*, amelyekkel az erdélyi talajon létrejött *kisebbségi* helyzet, akár paradoxnak tűnően is, járt. Lackó a *nyitottságot, tájékozódási igényt*, a kisebbségi problémákból származó *realitásérzéklet*, a polgári radikalizmus hagyományát hangsúlyozza. Pomogáts néhány fontos vonását rajzolja fel annak az eszmei-politikai térnek, amelyet magyarságitól eltérő erőviszonyok és csoportok határoztak meg. Legfontosabbnak talán az a gyakran mellőzött összefüggés tűnik, hogy a „magyarországi szellemi élet struktúráját az ellenforradalom határozta meg”, melyről Erdélyben, lévén, hogy sem forradalom, sem ellenforradalom nem volt, nem lehetett szó.

Zoltai Dénes igényes előadásában a *Korunk* kritikai anyagának elemzése során a lap „realizmuselméleté”-nek kidolgozására tett kísérletet. Tordai Zádor elsősorban a *Korunk* „négyországi-ságát”-t bizonyította, számszerű adatokkal is. Néhány – nem sok – kérdés (például a *Korunk* elméleti fasizmus-kritikája) tárgyalását hiányoljuk a kötetből. A hiányok említésének azonban nem sok helye van, amikor a rendkívül anyaggazdag kötet még olyan lehetőségeket is jelez, mint Kemény Gábor vagy Krammer Jenő életművének induló feldolgozása.

Kiss Endre

POGÁNY PÉTER: A MAGYAR PONYVA TÜKÖRE

Bp. 1978. Magyar Helikon 411 l.

Pogány Péter idézi Szabolcsi Bence szavait a folklórról: „az örök változásnak és a lényegében fennmaradásnak érzékeny tudománya.” A magyar folklór egyik forrása – tegyük hozzá: eléggé elhanyagolt forrása – a ponyva. Erről viszont Pogány Péter meghatározását idézzük: „világirodalmat,

ha tetszik, fenső irodalmat ültetett át a népkönyv, a tüköri ponyva legelőször és tömegestül az egész házi könyvpiacra” (373. l.).

Sokan beleolvastak, nézegették, részleteiben vizsgálták, az egészről azonban először most ad átfogó képet a szerző. Könyve nem nehéz vértel-

zetével – jegyzetapparátusával – akar feltűnni, a nagyközönségnek szánja, de a tudományos kutatás is teli kosárral meríthet belőle. Lépten-nyomon új anyagot kap, s új összefüggésekre találhat. S mindez könnyed stílusban. Pogány Péter igyekszik alkalmazkodni tárgyához, szellemesen szinte tovább írja a ponyva szövegét.

Két részből áll a mű, valójában azonban háromból. Az elsőben bemutatja a ponyva anyagát: az epikát, a lírát, anekdotát, közmondást, paródiát, szatírárt, álmos- és szerencsekönyveket, ismeretterjesztőt. A második rész tárgyalja a ponyva hatását a magyar írókra (ez külön rész lehetne). A továbbiakban a ponyva szociográfiáját és nyomdatörténetét tárgyalja.

E folyóirat profiljához illően egyetlen témaköréről szeretnénk szólni: Miként kerül a vásári ponyva a magyar írók tollárá?

Faludi Ferenc *Forgandó szerencsését* a Fortuna-ponyva ihlette (224. l.). A költő a nagyszombati nyomda egykori igazgatója volt.

Csokonai – ahogyan Pogány nevezi: „a 18. század Arany János, Bartókja” – ismerte a népköltészet mellett a „teljes akkori ponyvairodalmat”. Azt írja az Anakreoni dalok jegyzésében: „... hányjátok fel... a szűr bibliopoliomon kiterített szennyes románokat.” Már korábban találhattunk meggyőző példákat Mátyási József hatásáról Csokonaira (157. l.).

A könyv egyik nagy fölfedezése a szerző szerint Pálóczi Horváth Ádám 1817-es, illetőleg 1818-as költeményének bizonyuló két farsangi versezete. Az egyik a „Zöld Fársáng, vagy is leges leg szebb leány vásár”. A másik a „Téli dudás hegedűs legény piatz, leány vásár...” Ezeket Pálóczi a Somogy megyei Nagybjajomban írhatta a halála előtti években. A Sohonnában helymegjelölés is talán a Somogy megyenevet takarja. Az előbbi verszetet az abc-versekkel, az utóbbi a 17. századi mesterség-dicséretekkel is rokon.

Sallay Imre, Vörösmarty egyetemi kollégája és lakótársa kap megbízást a költőtől 1821-ben, hogy az *Argyus királyt* megvegye számára. Nem minden eredmény nélkül tanulmányozta.

Cuczor ponyva-átvételeire számos új és találó adatot hoz, nemcsak verseiben, hanem kis meséiben is.

Garay *Az obsitosban* felhasználja az 1809-es győri kalendáriumban megjelent *Egy obsitos Katonának Éneke* c. költeményt. Garay remeke viszont Petőfi *János vitézét* termékenyítette meg.

A könyvben számtalanszor történik utalás a ponyvának Petőfire gyakorolt hatására. Hadd em-

lítsük a *Zöld Marci* c. vers beható vizsgálatát, pl. a kezdő strófa ponyvakép inspirációját.

Szinte közhely, miként kíséri a ponyva Arany életművét *Az elveszett alkotmánytól* a *Senki Pálig*. „Arany a ponyva epikumát emelte magasabbra.” Még ezen a leginkább felkutatott területen is tud egy sereg ismeretlen adatot lelni. Bemutatja *Az ünneprontók* ponyvaforrásának német eredetijét (83. skk.), a képmutogató ponyvaélményét vizsgálja Petőfinél és Aranynál (112–115. l.).

Hadd járuljunk a témához néhány aprósággal. *Az elveszett alkotmányban* (I. 334.) beszél Arany a Karajános pocsolyáról. A *Zádor és Ágota* c. ponyvafüzet (Bp., Rózsa K. és neje, 1873.) elmondja a mondát. A Zádor üldözte „Kara ott maradt a mocsárban, róla az a mai nap is Karapatakjának nevezetik s a kun ember a rossz, gonosz embert Karafi névvel említi” (50. l.).

A *Pázmán lovag* 1857-ben jelent meg, az alapjául szolgáló monda a ponyván ugyanebben az évben (Tatár Péter: *A bőkezű király*. Pest, 1857. A krk. tévesen 1887-t ír). A kettő egymástól független. A ponyvában a három ajándékozott falu: Fogtű, Foghegy, Fogaras. Arany talán egy korábbi ponyvában is olvasott róla.

A hódmezővásárhelyi Tornyai János Múzeumban található egy ponyvafüzet (C. 138.): *Újabb gyilkosság Hódmező-Vásárhelyen...* Szeged, Fürtös Testvérek. A 19. versszak így hangzik:

Hej így jár, ki könnyelműen
Játszik a legénnyel, mint macska
Szokott az egérrel,
Jutalma a hideg sírhant.

Arany *Tetemrehívása* végéről ez közismertté vált.

Meggyőzően bizonyítja, hogy Madáchnál *Az ember tragédiája* londoni színeiben az Éva tenyéréből jósoló cigányasszony szavaira hatott a *Szerencsekönyv* hangulata (232. l.). Még meglepőbb az ugyanebben a színben olvasható haláltáncnak találkozása Homonnay Imre *Beszélgetés a verstró és a halál közt* c. művével, amelyet a Gyurián és Bagó ponyvacég adott ki (Buda, 1845.). Példákat idéz (290. l.).

Mikszáth az *Új Zrinyiász* ötletét Tatár Péter *A feleskei nótárius feltámadása* c. ponyvájából is vehette.

Kiss József ponyva-kapcsolatát átugorja a szerző (292. l.). Hadd említsünk meg egyet. A fent említett *Zádor*-füzet egy régebbi kiadása (a

jelen sorok írójának tulajdonában) ezt a címet viseli: *Zádor vitéz és Ágota kisasszony* (Debreczen, Telegdi K. Lajos, 1870.). Az *Ágota kisasszony* balladájának hősnője innen kaphatta nevét.

Két megjegyzést fűznek még a könyvhöz:

183. l. A patkány-macska (éj és nappal) hasonlat az Unikornis-legendára megy vissza.

229. l. Aben Ezra helyesen Ábrahám Ibn Ezra. Csillagászzal foglalkozott, de nem volt orvos.

Rengeteg tudás és ismeret árulkodik minden lapjáról. Forrásmű lesz.

A monográfia következetesen alkalmazza mindvégig, egyes szerkezeti szakaszaiban is a „Tükör” szó jelképes jelentését. E *Tükör*-nek „fogantyúja”, „kerete”, „fókusz” is van. Az utóbbi fejezetecske a „Felelő tükör” szakasszal együtt az elvi tanulságokkal sem marad adós. Nem túlzás az az állításunk, hogy Pogány Péter alapműve megtisztítja, történeti jogaiba helyezi vissza a „ponyva” meglehetősen félremagyarázott szerepkörét, a

szó torzult jelentései ellenére is. Megvilágítja a vásári ponyva egyetemességében rejlő varázsát, népszerűségét, „halhatatlanságát”. Rátapint néprajzi és irodalmi példák százával a színhagyománnyal és a kéziratok irodalommal való termékenyítő kölcsönösségre, a két főrészt címének, a *Közkincknek* és *Közprédának* megfelelően. A nyomdatörténeti és kiadástörténeti áttekintés, a két névmutató, a bibliográfia is régi nagy hiányokat pótol, megkönnyíti a tájékozódást szakembernek és érdeklődőknek egyaránt. Idegen nyelvű kivonat azonban nem lett volna felesleges, már csak a nemzetiségi és külföldi ponyvákra való kitekintés miatt sem.

A könyv pompás kiállítása, dokumentum értékű illusztrációi segítik megkedvelését, terjedését. Népies ikonográfiánk is hálás lehet Szántó Tibornak, a Magyar Helikon Kiadó művészeti vezetőjének és munkatársainak a rusztikus stb. falmetszetek tökéletes megjelenítéséért.

Scheiber Sándor

II. RÁKÓCZI FERENC: VALLOMÁSOK – EMLÉKIRATOK

Szerkesztette, jegyzetekkel ellátta, az utószót írta Hopp Lajos. Fordította: T. Szepes Erika és Vas István. Bp. 1979. Szépirodalmi K. 987 l. (Magyar Remekírók)

Bizonyára bensőségesebben, mélyebb átéltséggel, nagyobb hozzáértséssel és tárgyilagossággal emlékezett volna 1976-ban Rákóczi születésének 300. évfordulójára a hajdani Magyarország minden népe, a szomszédos és az országunktól távolabb eső nemzeteknek a múlt iránt érdeklődő közönsége, ha azok a vállalkozások, melyek a fejedelem írásainak kritikai kiadásban való megjelentetésére csak a közelmúltban öltöttek testet (*II. Rákóczi Ferenc Emlékiratai – Mémoires de Francois Rákóczi*. Bp. 1978. Archivium Rákócziánum I. Akadémiai K.), illetőleg most vannak folyamatban, már az évforduló előtt napvilágot láttak volna. Vonatkozik ez magyar viszonylatban a Szépirodalmi Kiadó most megjelent könyvére is, mely Hopp Lajos gondozásában Rákóczi két legfontosabb és legterjedelmesebb munkájának magyar fordítását tartalmazza. Így is örülünk kell azonban, hogy az *Emlékiratok* és a *Vallomások* három könyve francia és latin nyelvű hiteles szövegeinek modern, megbízható magyarra ültetését a kiadványban együtt olvashatjuk.

Hiszen a *Vallomások*nak eddig megjelent egyetlen magyar kiadása még a század elején látott napvilágot (*II. Rákóczi Ferenc Önéletrajza és Egy keresztény fejedelem áhításai*. Kiad., bev. és

ford. Domján Elek. Miskolc 1903.) egy szakmai szempontból kifogásolható latin szövegkiadás alapján (*Principis Francisci II. Rákóczi Confessiones et Aspirationes Principis Christiani*. Bp. 1876.). Valamivel szerencsésebb sors jutott az *Emlékiratok*nak. Fordítása a múlt században többször is megjelent (*II. Rákóczy Ferenc Emlékirata a magyar hadjáratról 1703–1711*. Kiad. Ráth György. Ford. L. Gy. Győr 1861. – Átdolgozott és bővített kiadása Thaly Kálmán munkája Pest 1866, majd 1868, 1872 és Bp. 1885.). Új formában és modernebb értékelésben Thaly után Vas István fordításában és bevezetőjével csak a felszabadulás után került kiadásra. (*II. Rákóczi Ferenc Emlékiratai. Saint-Simon emlékirat-részleteivel*. Ford., kiad. és bev. Vas István. Bp. 1948. Ugyanezt a fordítást Pach Zsigmond új szemléletű előszavával és Thaly régi jegyzeteivel 1951-ben is kiadták.) A Rákóczi jubileumi évet követően jelent meg a fentebb említett, minden tudományos igényt kielégítő kétnyelvű kiadás, melyben a magyar fordítás szintén Vas István munkája. Ennek némileg átdolgozott szövegét olvashatjuk a Szépirodalmi Kiadó előtünk fekvő könyvében.

A kiadvány érdekessége az egyben értéke az a körülmény, hogy az itt található magyar fordítás az *Emlékiratok*at illetően a szövegkritikailag helyreállított francia alapszövegre, a *Vallomások* fordítása pedig szerzői kéziratra támaszkodik. Hasonlóan értékes és érdekes a kiadvány azért, mert Hopp Lajos Rákóczi alkotó munkájának egységét tartotta szem előtt, annak időrendi folyamatosságában közölte a műveket. Elöl áll a *Vallomások* I. könyve, az ágostoni hangnemmű ötvenöt patetikus, janzenista meditációs önéletrajz, a gyónás formájában, belső dialógusokban kibontakozó, fohászokodásokkal, bűnbánó és hálát adó könyörgésekkel fűszerezett vallomások láncolata, ahol aszketikus túlzással tekint vissza ténykedéseire, s felfokozott bűnbánattal idézi fel emberi gyöngeségeire valló „bűnös” cselekedeteit. 1716 végétől 1717 derekáig grosbois-i magányában írta meg Rákóczi történeti jelentőségű életútjának rendkívül gazdag eseményeit 1703 közepéig, a szabadságharc kitöréséig menően.

Az időrendi folyamatosság megőrzéséért Hopp Lajos a *Vallomások* I. könyvéhez utólag beillesztett *Elmélkedés... Lukács evangéliumának második fejezete fölött az Úr születésének éjszakáján* meditációt, amelyet Rákóczi Törökországban szerzett 1719 utolsó napjaiban, leválasztotta az első könyvtől, és a Jenikőben befejezett harmadik könyv végére helyezte.

A kiadvány második darabját, az *Emlékiratok*at, melyben a szabadságharc történetét vázolja fel 1703-tól 1711-ig, még szintén Grosboisban írta Rákóczi. Szövegen később javítgatott, de első redakcióját Törökországba indulása előtt befejezte. 1717 márciusában a Pápai Jánossal való titkos találkozás, a szultán levele, a magában hordott „kiválasztottság” újra megerősödött érzete adta a döntő lökést Rákóczinak, hogy könyvet írjon a szabadságharcról. Nem latinul, hanem a diplomácia nyelvén, franciául kívánta felvilágosítani az európai udvarokat a szabadságharc okairól, a magyarok igazságáról, saját szerepéről. De a maga számára is szükségesnek látszott a kuruc háborúk mérlegelése, hogy a leszűrt tanulságokat a jövőben használhassa. Eszmei, politikai tendenciáját tekintve az *Emlékiratok* a szabadságharc publicisztikájának szerves folytatása, bár nem hiányzanak belőle a *Vallomások* szigorú öalelemzések sem. Írói-politikai koncepciójának új vonása, hogy az ausztriai ház szűzados uralmának kérlelhetetlen bírálata mellett, kíméletlen és nyílt kritikában részesíti Magyarországot rendjeit, különösen a katolikus klerust és az arisztokráciát, és lépten-nyomon tanújelét adja a nemességgel

szemben a neki kiszolgáltatott, nincstelen nép iránt érzett részvétének, a rajta való segítség szándékának.

A harmadik rész a *Vallomások* II. és III. könyve. A másodikat 1718-ban Drinápolyban és Jenikőben írta, újra az ágostoni műfaj gyónó, önfeltárási irodalmi formájában. Az 1711 derekától 1717 közepéig tartó lengyelországi és franciaországi emigráció mozzanatait szolgáltatják az eseményes magot. Kevesebb tér jut a lélektani állapotok, hazafias, vallásos, világi-szerelmi, bűnbánó, családis, baráti stb. érzelmek írói kifejezésére. Az 1717–1719 közötti törökországi vállalkozásának reményeit és kudarcát összegezõ harmadik könyvet 1719 végén fejezte be. Hangváltást okoz, hogy itt a történeti háttér fokozatosan eltűnik. A megrázóan festett kiutaltalan politikai helyzetben fohászok, a kegyelem segítségül hívása, imádságos ámenek teszik szaggatottá az elbeszélést. Rákóczi visszavágyódik a grosbois-i magányába, előadását elárasztja a janzenista frazeológia. Az egyéni áhítatba merülő vallásosság nemegyszer vallásos elmélkedésbe torlik.

A három műnek tartalmi összefüggését hangsúlyozó szerkesztésmód nagyon jól érzékelteti a vallomáskereső és emlékiró Rákóczi alkotómunkájának egységét. Az az alaposság pedig, amellyel az *Utószó*ban beszél Hopp Lajos ezekről a művekről, világosan az olvasó elé állítja a *Vallomások* és az *Emlékiratok* irodalmi, politikai jelentőségét, és szerepét Rákóczi életművében.

Az *Utószó*ban nem csak a *Vallomások*ról és az *Emlékiratok*ról szól a sajtó alá rendező. Hálások lehetünk a Kiadónak, hogy hasonló jellegű egyéb kötetektől eltérőleg módot adott Hopp Lajosnak egy valóságos kis monográfia megírására, közzétételére. Ebben Hopp megrajzolja a szabadságharc és az emigráció irodalmi hátterét, bemutatja Rákóczi publicisztikai, politikai munkásságát. Megismertet a vers-, imádságírói fejedelemmel. Beszél sokszínű szónoklatáról, hadtudományi írásairól, politikai elmélkedéseiről, dialógusairól; méltatja igen gazdag, sokoldalú levelezését, az elmélkedésíró és állambölcselet. Rákóczi írói munkássága többnyelvűsége folytán sajátos helyet foglal el irodalmunkban. Hazai írásaiban a magyar nyelv van túlsúlyban, de széles tér jut a latinnak is. Csak az itthon, e nyelveken írt írásaival hatott, volt cselekvő részese kora hazai irodalmának. Bujdosásában írt munkáinak nem volt visszhangja. A szabadságharc bukása utáni, idegen nyelven fogalmazott művei nem is tudták igazán híven tolmácsolni gondolatainak gazdagságát, lelki vívódásainak mélységét, lírai szárnyalásának érzelmi skálá-

ját. Változatos műfajaiban sokszor túlteszi magát a barokk retorika és poétika szabályain éppen úgy, mint a klasszikus próza fegyelmén. Elsősorban francia nyelven írt műveiben találjuk meg a közép-európai barokk és a francia klasszicizmus stíluszményeinek találkozására révén a barokk bomlásának jegyeit. Ezt a bomlást mutatja a jezsuita szellemiségtől, a rendi koncepciótól való eltávolodása, egy polgárosodó abszolútizmus, a társadalmi gondolat, az érzelmeket felszabadító szentimentalizmus jelentkezése műveiben.

Hopp Lajos minden részletre kiterjedő jegyzetapparátussal hozta közel a műveket a mai olvasóhoz. Tárgyi és nyelvi magyarázatai minden tájékoztatást megadnak, hogy a hosszú évek bonyolult eseményei, szám-talan szereplői közt eligazodjunk. Ahol az eseményekben hézag, tévedés van, ott kiegészít, helyreigazít, magyaráz. Hiányérzetünk egy-két esetben van csupán a jegyzeteket illetően. A 352. lapon Rákóczinak az erdélyi fejedelemségbe való beiktatásával kapcsolatos megmondhatta volna, hogy Thoroczkai azonos Thoroczkai Istvánnal, az erdélyi rendek elnökével; a 401. lap Apátija a Szabolcs megyei Olcsvaapáti és nem Jászapáti. (Az előtte levő sorokban említi ugyanis Jászberényt.) A 125. lapon az *Elmélkedés* szövegében látható bekezdésnyi üres rész előtt kissé értetlenül áll az ember; nem a jegyzetben, hanem eldugva, a *Vallomások* geneziséről szóló fejtegetésben veszünk csak tudomást arról, hogy a hézag a *Vallomások* írásában bekövetkezett másfélhónapos szünetet akarja illusztrálni. A 743. lapon a Petróczy generálisról szóló jegyzethez megjegyezzük, hogy mint annyi esetben, Hoppnál is egy személyként szerepel az apa és a fia, Petróczy István. Ez utóbbi 1657–1712 közt élt.

Bármilyen elismerésreméltó teljesítménynek kell kijelentenünk Hopp Lajos sajtó alá rendezői tevékenységét, kétségtelen, hogy a munka dandárját a két fordító végezte. A feladat egyikük számára sem volt könnyű. Nehézségeiről mindkét fordító beszél az *Utószót* követő jegyzetekben.

A latin szövegű *Vallomások* magyarra fordításának nehézségét a különféle stílusrétegek visszaadása jelentette. Az iskolában tanult barokk jezsuita latinság, a klasszikus latin szerzők, a magyar nemesi latin írásbeliség hagyománya, a bibliai és ágostoni fordulatok, katonai szakkifejezések, jogi terminusok kavarognak Rákóczi írásában, és gátolják a kiegyensúlyozott latin stílus kialakításában. T. Szepes Erika, úgy érezzük, kitűnően oldotta meg a fordítás nehéz feladatát, a „Belső történések” megelevenítésében éppen úgy,

mint a külső események korhű, a mai olvasó számára könnyen érthető tolmácsolásában.

Vas István fordításában, annak ellenére, hogy az *Emlékiratok* kétnyelvű kiadásában a mintegy harminc esztendővel ezelőtt készült átültetését többek „tudós tanácsai” alapján átfésülte, az ember most is érzi a harminc éve sietve végzett munka fogyatékoságait. Jelen fordításáról azt mondja, hogy eltávolította belőle a kétnyelvű kiadásban elfogadott „elhamarkodott kiigazításokat”, és hogy az ebben a kötetben megjelent változat fordításának „végérvényes szövege”. (982. l.) Nem tartjuk szerencsésnek ezt az állásfoglalását. Még egy eredeti fogalmazást is nehéz „végérvényesen” tökéletesnek kijelenteni, még kevésbé egy fordítást. Elismerjük, hogy nem volt könnyű a francia szöveget magyarra átültetni, és elismeréssel adózunk Vas István fáradtságos munkájáért. Ugyanakkor az eredményt nem érezzük eléggé mivesnek, kidolgozottnak, néha még eléggé érthetőnek sem. Mindjárt a *Levél az örök igazsághoz* második bekezdésében a negyedik mondatban nem értjük, hogy vezette Rákóczit cselekedeteinek nagy részében egy elv: „az emberi szellem ösztöne, amelynek alapja a hiúság, a gőg s a világi szellem”. Vagy nézzük a bekezdés első mondatát. Franciául így hangzik: „Loin de moi la pensée hardie et téméraire d'avancer dès l'entrée de cet Ouvrage que tout ce que j'ai à écrire est venu de vous! si ce n'est entant qu'il aura été conforme à votre divin Esprit, quoiqu'il n'ait pas été fait directement pour vous, puisque la plus grande partie de ce que j'écrirai a été l'ouvrage de la cupidité qu'on ne sauroit jamais trop déplorer.” Vas István két mondatot szerkesztve belőle így fordítja: „Távol legyen tőlem az a könnyelmű és vakmerő gondolat, hogy e munka bevezetésében azt jelezsem: minden, amit írtam, tőled eredt. De talán megfelel a te isteni szellemnek, bár nem közvetlenül te végeztetted velem, mert hiszen a legnagyobb része mindannak, amit megírok, a bűnös vágyakozás műve, s ezt soha nem tudom eléggé fájlalni.” Nem szószálhasogatás vezet bennünket, amikor úgy érezzük, hívebben adja vissza az eredeti szöveget pl. az alábbi fordítás: „Távol áll tőlem az a könnyelmű és esztelen gondolat, hogy már e munka elején azt állítsam, mindaz, amiről írnom kell, tőled származik, ha csak nem úgy, hogy egyezik a te isteni szándékkal, ámbar nem közvetlenül érted történt, minthogy amiről majd írok, annak legnagyobb része, a bűnös szenvedély műve volt, amit sohasem tudna az ember kellőképpen fájlalni.”

Vas István sokszor megragad a szó első jelentésénél, nem keresi meg a változatosságot kifejező szinonimát, nem törekszik arra, hogy lehetőleg archaizáló stílusban fordítson. A 202. lapon: Skole lakói útját állták Rákóczinak; szöváltás közben valaki felismerte, és a „vita örömmé megudvariassággá változott”. (A *civilité*-t szerencsésebb lett volna tiszteletadás, jókívánság szóval visszaadni.) Ugyanezen az oldalon Majorsról írja Rákóczi, hogy „részegeskedő, pimasz és indulatos fiatalember volt.” (A megfelelő *insolent*-t lehetett volna pl. hetvenkedő-vel fordítani, a pimasz „modern” szó itt, szótáraink 1781-től dokumentálják.) A 203. lapon a Beszkidek lábánál a fegyelmezetlen nép előtt Rákóczi beszélt; „kifejezte *buzgalmát* a haza iránt.” (A francia *zèle*-t megfelelőbb lett volna az iparkodás, igyekezet, buzgókodás valamelyikével visszaadni. A következő sorokban ugyanazon a lapon még háromszor fordul elő ugyanez a szó, egyszer ugyan melléknévi változatban.) A 206. lapon Rákóczi nem akar visszavonulni egy ellenséges ezred közeledtének *neszére*. (A francia *bruit*-t jobb lett volna a hírrel

lefordítani; az ellenség korántsem volt olyan közel, hogy ennek lármáját Rákócziék hallhatták volna; a *nesz* első előfordulása az MTESz szerint 1779.) A 240. lapon a püspököknek nem annyira *irgalmukkal (charité)*, mint szeretetükkel, jótekonyságukkal, jóindulatukkal kellett volna kitűnniök. Rákóczi vezérei alkalmatlan vezetők voltak, de talán mégsem *szemtelen (avis importuns et impertinents)* tanácsokat adtak neki a pudmerici csatavesztés előtt, hanem inkább nem odavalókat, helyteleneket stb. stb. (Van példa ennek az eljárásnak az ellenkezőjére is. A fordító nem a szó első jelentését fogadja el. A 232. lapon Rákóczi *hadseregének* az állapotáról ír, pedig 1704 elején hadseregről nemigen beszélhetünk, legfeljebb csapatokról, hadakról, s erre ösztönöz a francia *troupe* szó is.)

Az lenne a kérésünk Vas Istvánhoz, ne tekintse „végérvényes szövegnek” a Szépirodalmi Kiadó közlésében megjelent fordítását, és ne kívánja, hogy mások is annak fogadják el.

Varga Imre

KELEMEN MIKES: BRIEFE AUS DER TÜRKEI

Ausgewählt und eingeleitet von Gyula Zathureczky; übersetzt von Sybille Baronin Manteuffel-Szöge, kommentiert von Thomas von Bogyay, mit einem literaturgeschichtlichen Beitrag von Antal Szerb. Graz–Wien–Köln 1978, Verlag Styria, 271

A *Törökországi Levelek* német nyelvű szemelvényes kiadása közös munka eredménye. A Th. von Bogyay által gondozott „Ungarns Geschichtschreiber” némrég indult sorozatának 2. köteteként jelent meg. A sorozatnevezés nem értelmezendő mereven, hiszen az első kötet (*Die heiligen Könige*) tartalma is művelődéstörténeti értékű irodalmi emlékekből áll, az István-, Gellért-, László-legenda szövegéből és a *Magyar Krónikából* kiválasztott részletekből alakult ki. Mikes irodalmi levelei történelmi forrásértékük révén beilleszthetők egy ilyen tágabb értelemben felfogott, történeti kitekintésű sorozatba, melynek a Rákóczi-szabadságharcot idéző és a kuruc emigráció históriáját szubjektíven megörökítő rodostói levélíró műve értékes részévé válhatott.

A válogatás és a jegyzetek alapjául szolgáló hazai kritikai kiadás, illetve a század elején a „magyar klasszikusok” sorában és a „Magyar Remekírók” sorozatában (1906) megjelent Erődi-féle népszerű kiadás mellett a szakirodalmi bibliográfia elsősorban történeti jellegű, a forrásművek

jórészt a Rákóczi-emigrációra vonatkoznak. A 207 levélből 138 került a szemelvények közé, helyenként bizonyos rövidítéssel. Úgy látszik, hogy a válogatás szempontja szerint az élménylevelek, az önjellemző mikesi megnyilatkozások, a Rákóczi alakját megörökítő s történeti érdekességűek kerültek be a *Leveleskönyv* megrövidített gyűjteményébe, viszont a forrásokkal megtűzdelte, élménypótló anyagból szerkesztett levelek kimaradtak. Ezt tükrözi az is, hogy a tulajdonképpeni válogatás csak a 45. levéltől (1722) kezdődik; de a Rákóczi halálát megelőző lelki nyugtalanságot eláruló élenkülés (kb. 100. lev. 1734) előtti évtizedből is már mintegy harmanca emelkedik az elhagyott levelek száma. Erre mutat az a válogató szándék is, hogy a török szokásokról, politikai és vallási szervezetről angol forrás francia fordítása nyomán rövidítve összeszerkesztett (172–191. lev. 1748–1753) levelek az utolsók kivételével szintén elmaradnak. Célzerű megoldás, hogy a szerkesztő a példának kiválasztott 189. levél jegyzetében utal az előtte kihagyott levelek forrására.

A *Mikes-levelek* történeti és irodalmi mondanivalójának megértését elősegítendő, kettős rendeltetésű bevezetőt találunk a kötet elején. A külföldi olvasók ismereteit szem előtt tartó, rövidre fogott történeti bevezető (13–27) szerzője a válogatást végző Zathureczky Gyula. Az író életrajzi vonatkozásai mellett kitér a *Törökországi Levelek* kézírata hazakerülésének hiteles történetére is. Ezt követi a *Clemens Mikes als Schriftsteller* c. kisértanulmány (28–37.) Szerb Antaltól. Ez a megoldás végeredményében elfogadható. Igaz, hogy a jeles szerző *Magyar Irodalomtörténetének* (I. k. Cluj-Kolozsvár 1934, Minerva, 183–189) próbafejezeteként a kolozsvári Helikonban megjelent Mikes-esszé (1932) mintegy fél évszázada íródott, s Toldyra visszamutató föltevésai s ötletei lényeges kérdéseket hagytak nyitva, megbecsülendő, összefoglalóba illő próbálkozás volt a harmincas évek elején. A szellemtörténeti és a pozitivistá irányzat képviselőinek, Zolnai Béla, Zsoldos Jenő, Gálos Rezső, Farkas Gyula, Pintér Jenő stb. Mikessel kapcsolatos ekkori írásainak szemléjéből Zolnai és Szerb Antal emelkedik ki. Az utóbbi kiváló irodalmi érzékkel fejtegette, hogy Mikes „a lélektörténet új fejezetét” kezdi a magyar prózaírodalomban; *Leveleit* jellemezve fordulatot sejtett az írói öntudat fejlődésében, a „vox humana” emberien értelmes szépítői megnyilatkozásában. Nem szólvá a Mikes-kutatás újabb eredményeiről, s az utóbbi évtizedekben kirajzolódó modernebb Mikes-arckép körvonalairól, lehetett volna valamivel többet szólni a levélírónak a harmincas években még háttérbe szorult, újabban előtérbe került nagyarányú, bizonyos értelemben régi történeti érdekességű fordítói munkásságáról. Mindamellett, a Mikes-kötet rendeltetését tekintve, meg lehet érteni, hogy a szerkesztő választása Szerb Antal személyére esett, aki méltóképpen képviseli külföldön is a Mikes-irodalom értékes hagyományait.

A jegyzetek (225–263.) a sorozat jellegéhez igazodva, jórészt történeti érdekűek, némely esetben bővebben (1, 7, 14, 16, 19, 28, 39, 41, 43, 82, 85, 101. lev. stb.) általában tömör és pontos felvilágosítással szolgálnak, kiterjedve a török szómagyarázatokra is. Új adalék a Rákóczit 1735 márciusában meglátogató „jezsuiták superiorjájának” (110 lev.) azonosítása, a konstantinápolyi jezsuita misszió vezetője, P. Ioannes Gresset

(1678–1760) személyében. Egybevág az újabb bécsi (Haus-Hof- und Staatsarchiv, Turcica) levéltári kutatások tanúságával az Ibrahim Mütefferika „gyanus” tevékenységéhez fűződött, Szekfüre való megjegyzés (114 lev.), hogy ti. d'Andrezel márkí francia követ figyelmeztette Rákóczit, miszerint portai tolmácsa, Ibrahim effendi, rendszeresen informálta volna a császári követet is, bár nincs bizonyítva, hogy a magyar renegát elárulta volna a hűségében megbízó fejedelmi urát. A 133. levélben (1733) először említett Csernavoda (Tschernawoda) táborhelyről már kiderült, hogy nem a havasalföldi faluról, hanem a bulgáriai ruszcsuki járásban levő Cservena Voda helységről van szó, amit magunk is helyesbítettünk. Magyar nyelvi, stilisztikai vonatkozású magyarázatokra a fordítás következtében nem volt szükség. Az „édes néne” korabeli mikesi szóhasználatot jól visszaadó „teure Muhme” – „liebste Muhme” sem szorul jegyzetbeli magyarázatra, mivel a kísérő tanulmány megvilágította a személyi fikció lényegét. A Th. von Bogay által összeállított jegyzetanyag egészében jól szolgálja a fordításra és közlésre került Mikes levelek megértését.

A fordítónak nem volt könnyű dolga, hiszen a nyelvi és stílustörténeti szemszögből egyaránt hatásos XVIII. századi magyar széppróza hangulatos mikesi fordulatait, sajátos jelzős szerkezeteit, kifejező egyéni szóhasználatát és társalgó hangnemet követő mondatfűzését, természetes prózastílusát kellett jól folyó német nyelvre átültetni. Ez a törekvés egészében sikeresnek mondható, bár megnehezítette a fordítói munkát, hogy az eredeti központozású betűhív kritikai szöveggel összevetett század eleji kiadás átírt helyesírása és központozása, a korabeli népszerű kiadások pontatlan szövegéhez hasonlóan, félreolvasásokra és hibás szövegértelmezésre adhat alkalmat. Ezt küszöbölte ki a „Magyar Remekírók” megújult sorozatában – éppen a *Briefe aus der Türkei* megjelenési évében – a Szépirodalmi Kiadó által gondozott *Törökországi Levelek* megbízható átírással modernizált szövege, amelyet a német nyelvű Mikes-kötet előkészítésében közreműködők nem vehettek figyelembe.

Az „Ungarns Geschichtsschreiber” első két kötete nemcsak figyelmet keltett, hanem várokozást is ébresztett az igényesen elindított sorozat újabb kötetei iránt.

Hopp Lajos

A kiadásért felel az Akadémiai Kiadó igazgatója

Műszaki szerkesztő: Marton Andor

A kézirat nyomdába érkezett: 1980. I. 24. – Terjedelem: 10,15 (A/5) ív
80.7930 Akadémiai Nyomda, Budapest – Felelős vezető: Bernát György

СОДЕРЖАНИЕ

<i>Риттоокне Салаи, А.</i> : Хилариус Кантинкула — издатель Януса Паннониуса	125
<i>Немеди, Л.</i> : Кто написал «Доброе намерение»?	137
<i>Такснер-Тот, Э.</i> : Любовная тема в раннем творчестве Михая Вёрёшмарти	149
Краткие сообщения	
<i>Ференци, Л.</i> : Взгляд на историю венгерского Просвещения	164
<i>Барта, Й.</i> : Переработка Жигмондом Морицем произведения «Восхищенные»	170
Анализ произведения	
<i>Бечи, А.</i> : Даниэль Берженъи «Веселая Хлоя»	176
Документация	
<i>Селештеи Н., Л.</i> : Советы Миклоша Зриньи кайзеру весной 1664 года	185
Мастерская	
<i>Сердахейи, И.</i> : От «великого реализма» к реализму	199
Обзор	
Новак Золтан: Воскресное Общество (<i>Лёринци, Х.</i>)	222
Бабич Михай: Хрестоматия по европейской литературе (<i>Келевез, А.</i>)	224
Интервью с Михаем Бабичем (<i>Ронац, Л.</i>)	226
О двух сборниках Л. Кашшака (<i>Оноди, Л.</i>)	228
Произведения Ласло Диенеша и Габора Гаала и статьи о журнале «Корунк» (<i>Киши, Э.</i>)	231
Погань Петер: Панорама венгерской любочной литературы (<i>Шейбер, Ш.</i>)	234
Ференц Ракоци II-й: Признания — Воспоминания (<i>Варга, И.</i>)	236
Келемен Микеш: Briefe aus der Türkei (<i>Хонн, Л.</i>)	239

Terjeszti a Magyar Posta

Előfizethető a hírlapkézbesítő postahivataloknál és a Posta Központi Hírlap Irodánál (PKHI 1900 Budapest V., József nádor tér 1.) közvetlenül vagy postautalványon, valamint átutalással PKHI 215-96162 pénzforgalmi jelzőszámra. Előfizetés bejelenthető az Akadémiai Kiadónál (1363 Budapest V., Alkotmány utca 21. Telefon: 111-010).

Példányonként beszerezhető: az Akadémiai Könyvesboltban (1368 Budapest V., Váci utca 22. Telefon: 185-881), a PKHI Hírlapboltjában (1055 Budapest V., Bajcsy-Zsilinszky út 76. Telefon: 116-269) és minden nagyobb árusítóhelyen.

Előfizetési díj egy évre: 90 Ft

1 szám ára: 15 Ft

Indexszám: 25.401

Külföldön terjeszti a KULTURA Külkereskedelmi Vállalat,
H-1389 Budapest, Pf. 149.

SOMMAIRE

<i>Ritók-Szalay, Mme Á.</i> : L'éditeur de Janus Pannonius, Hilarius Cantiuacula	125
<i>Némedi, L.</i> : Qui est-ce qui a écrit le « <i>Dession pieux</i> »?	137
<i>Taxner-Tóth, E.</i> : Le thème de l'amour dans la poésie de jeunesse de Vörösmarty	149

Bulletin

<i>Ferenczi, L.</i> : Sur la conception historique des Lumières hongroises	164
<i>Barta, J.</i> : Le roman intitulé <i>Rajongók</i> (Les Fanatiques) de Zsigmond Kemény dans la transcription de Zsigmond Móricz	170

Analyse d'oeuvre

<i>Bécsy, Á.</i> : Dániel Berzsenyi: <i>Chloë la gaie</i>	176
---	-----

Documents

<i>Szelestei N., L.</i> : Les conseils de Miklós Zrínyi donnés à l'empereur au printemps de 1664	185
--	-----

Atelier

<i>Szerdahelyi, I.</i> : Du «grand réalisme» au réalisme	199
--	-----

Revue

<i>Novák, Zoltán</i> : A Vasárnap Társaság (La Société de Dimanche) (<i>Lőrinczy, H.</i>)	222
<i>Babits, Mihály</i> : Az európai irodalom olvasókönyve. (Le livre de lecture de la littérature européenne.) (<i>Kelevéz, Á.</i>)	224
Des interviews avec Mihály Babits (<i>Rónay, L.</i>)	226
Sur deux volumes de Kassák (<i>Ónodi, L.</i>)	228
Les écrits de László Dienes et de Gábor Gaál, études sur la revue <i>Korunk</i> (Notre Époque). (<i>Kiss, E.</i>)	231
<i>Rákóczi, François II</i> : Vallomások. — Emlékiratok. (Confessions. — Mémoires.) (<i>Varga, I.</i>)	236
<i>Mikes, Kelemen</i> : Briefe aus der Türkei. (<i>Hopp, L.</i>)	239

